

EESTI TEADUSTE AKADEEMIA JA EESTI KIRJANIKE LIIDU AJAKIRI

JAMAICAST PARIISI NING SEALT TARTUSSE TAGASI

**Lydia Koidula maailmavaatest ja mugandamisstrateegiatest tema
saksa eeskujude valguses**

DANIELE MONTICELLI, PIRET PEIKER, KRISTA MITS

Aastal 1973 kurtis üks Lydia Koidula peamisi eluloo ja loomingu uurijaid Aino Undla-Põldmäe Keele ja Kirjanduse veergudel, et Koidula jutulooming on tema kirjandusliku pärandi uurimisel jäetud „vaeslapse ossa” ning see piirab tõsiselt meie arusaama selle mõjust Koidula „koguloomingu kontekstis” (Undla-Põldmäe 1973: 520). Praeguseks on Koidula proosat käsitletud nii artiklites kui ka monograafiates, kuid uurijate tööd takistab jätkuvalt asjaolu, et ehkki Koidula jutulooming on tõenäoliselt suures osas saksa kirjanike teoste muganduslikud tõlked, on enamik Koidula eeskujudest meile siiani teadmata. Koidula proosaloomingust ülevaate saamiseks koostasime mitme autori põhjal (L. Koidula, J. Bergmann, A. Undla-Põldmäe, H. Laidvee, M. Salupere) Koidula proosapalade bibliograafia, saades kokku veidi üle 100 nimetuse, millest küll mõned võivad olla isaga kahasse kirjutatud, kuid millele lisanduvad veel käsikirja jäänud ja mõningad vaieldava autorsusega kirjutised. Koguarvust on eeskujud leitud vaevalt veerandil.

Seni tundmatute eeskujude väljaselgitamine on väga oluline, kuna aitab luua terviklikumat pilti kultuurilisest ja mõttelisest keskkonnast, mis kujundas Koidula silmaringi ja maailmavaadet, ning võimaldab meil konkreetsete eeskujude ja nende muganduste võrdluse kaudu paremini mõista vahendeid, millega Koidula „oma” kirjanduslikku ja ideelist maailma konstrueeris.

Kaalul on aga palju rohkem kui ühe kirjaniku poeetika põhitunnuste välja-
joonistamine: küsimuse all on laiemalt kogu rahvusliku ärkamise juht-
figuuride tõlkelis-muganduslik strateegia (Ploom 2011; Monticelli 2016). Pole
ehk mõtet täpselt mõõta, kui palju nad teistelt autoritelt üle võtsid ja palju ise
juurde panid, pigem tuleks küsida, millisel viisil nad suutsid välja töötada,
arendada ja propageerida oma agendat, kasutades – ja vägagi edukalt – kõiki
kultuurilisi ja mõttelisi materjale, mis neil käepärast olid.

Kirjanduslike eeskujude ja nende muganduste võrdlemine on kahtlemata
üks tõhusamaid ja huvitavamaid viise, kuidas uurida rahvusliku ärkamise
üldist tõlkelis-muganduslikku strateegiat, sest nagu tõlketeadlased Susan
Bassnett ja André Lefevere on väitnud, „kõik ümberkirjutused [---] kannavad
mingit kindlat ideoloogiat ja poeetikat ning seeläbi manipuleerivad kirjandu-
sega, nii et see toimiks teatud ühiskonnas teatud viisil” (1992: vii). Käesoleva
artikli eesmärk on kahe seni tundmata Koidula eeskuju avastamise valgusel
täiendada arutelu Koidula kultuurilisest silmaringist, maailmavaatest ja kir-
janduslik-poliitilisest agendast ning samal ajal analüüsida nendest lähtuvaid
ja neid ühtlasi kujundavaid mugandamisstrateegiaid.

Seni tuvastatud eeskujud ja poliitiline murrang Koidula jutuloomingus

Olles alguses isa abiline Perno Postimehe ja Eesti Postimehe juures, sai Lydia
Koidula peagi toimetuses isaga võrdse rolli. Eesti Postimehe jutu- ja kalendri-
lisadesse materjali valimine ja tõlkimine/kirjutamine jäi aga üha rohkem
tütre hooleks. Enamik Koidula proosapalu ilmiski Eesti Postimehe jutu- ja
kalendrilisades, pikemaid jutustusi on avaldatud ka eraldi väljaannetena,
neist viis Koidula eluajal, hiljem aga mitmes kogumikus. Jutuliste täitmi-
seks sobisid hästi populaarsed kirjutised mitmesugustel loodust, ajalugu,
geograafiat, huviväärsusi jms puudutataval teemadel, rahvalikud küla-
jutud või romantilised jutustused, mille eeskujudeks on olnud peamiselt XIX
sajandi algupoolel tuntud saksa kalendritegijad ja rahvakirjanikud Johann
Peter Hebel (1760–1826), Friedrich Wilhelm Philipp Oertel (kirjanikunimega
W. O. von Horn 1798–1867) ja Ludwig Würdig (1818–1889) (vt pikemalt nende
kohta nt Undla-Põldmäe 1973), kes nagu Koidulagi kirjutasiid valgustuslikel
eesmärkidel lugejate „rõõmuks, õpetuseks ja tulusaks ajaviitmiseks”¹.

Aino Undla-Põldmäe hinnangul aga toimus 1865. aastal Koidula proosa-
loomingus murrang, mis laiemalt vastas rahvusliku liikumise uutele vajadus-
tele: „rõõmu ja õpetuse” jagamise asemel oli vaja õhutada, julgustada, sisen-
dada võitlusmeelt” (1973: 587). „Peruama wiimne Inka” ilmus sel aastal just-
kui Eesti Postimehe poolt põhjalikult käsitletud Ameerika kodusõja uudiste
järelkajana. Eeskujuks on olnud W. O. von Horni „Huaskar. Eine Erzählung
aus der ersten Hälfte des sechszehnten Jahrhundert” („Huaskar. Üks jutt XVI
sajandi algupoolelt”), mis jutustab Peruu indiaanlaste võitlusest kolonisaatorite vastu, mille taustal leiab aset peruulase Huaskari ja Hispaania ase-
valitseja tütred armulugu. Koidula jutustust raamivad tema lisatud ajaloolised

¹ Need sõnad esinevad korduvalt tolaeagsetes jutustuste pealkirjades ja eessõnades.

selgitused ning ilmestavad teravad orjuse ja rõhumise vastased väljaütlemised (vt Peiker 2006). „Perùama wiimne Inka” on esimene kolmest Koidula Uude Maailma paigutatud teosest. Teine Uues Maailmas aset leidvate sündmustega jutustus on „Juudit ehk Jamaika saare wiimsed Maroonlased” (ilmus aastal 1870, osadel eksemplaridel on kaanel 1871) mustanahaliste maroonide võitlusest Briti ülemvõimu vastu, mis on ajaloos tuntud Teise maroonide sõja nime all (1795–1796). Ajaloosündmustega rööbiti kulgeb siin ka kreoolitar Juuditi ja maroonide noore pealiku Eevari romantiline armulugu. Juudit, kelles on üks kaheksandik Aafrika verd – alatine häbiplekk rassitundlike istanduseomanike maailmas –, läheb loo lõpuks üle võitlevate maroonide poolele. Kolmas teos „Martiniiko ja Korsika” (trükitud 1869, ilmunud 1874), Napoleoni esimese abikaasa, Prantsusmaa keisrinna Josèphine'i ja Napoleon Bonaparte'i päritolu ja nooruspõlve ning Suure Prantsuse revolutsiooni alguse lugu on Uue Maailmaga seotud vaid osaliselt. See jutustus, milles Koidula on suure sisseelamisega kirjeldanud valitsejate korruptiivsust ja rahva viletsust ning revolutsioonilisi sündmusi, jäi tsensuuri tõttu lõpetamata (sellest pikemalt allpool).

„Juuditi” ning „Martiniiko ja Korsika” saksa eeskujud

Artiklis „Rahvusvaheline kultuurimälu ja ümberkirjutus Koidula „Juuditis”” oletab Piret Peiker (2013), et „Juuditi” lähteteksti autoriks võis olla saksa liberaal, *Vormärz*'i-aegne² kirjanik Theodor Mügge. Nüüdseks on selgunud, et „Juuditi” aluseks on tõepoolest olnud Mügge jutustus „Eduard Montague” (1845). Eestikeelse muganduse pealkirja on Koidula nagu tavaliselt muutnud. Avastuseni viis meid ühe „Juuditi” peategelase, maroonide noore juhi Eevar Montai nimi. Kontrollides ajaloolist tausta, saime teada, et üks silmapaistvatest marooni pealikutest Teise maroonide sõja ajal kandis nime Montague James (vt nt Dallas 1803; McKee 2018), kelle ilukirjanduslik poeg ongi Theodor Mügge kujutatud Eduard Montague.

Mügge nimi figureerib ka ajakirja *Die Gartenlaube* autorite nimekirjas. Koidula oli agar *Gartenlaube* lugeja, seda näeme tema kirjadest (Koidula kirjad omakseile: 10, 48, 135), kus ta muu perioodika hulgas mainib kõige sagedamini just seda ajakirja. Theodor Mügge vastu oli Koidula hakanud huvi tundma juba noorpõlves. Kirjas õele Eugeniele 21. augustil 1862 soovib ta õel raamatukauplusest tellida „häid asju [---] kõige paremate uuemate kirjanikkude töid” (Koidula 7 kirja õele: 408), mainides teiste seas ka Theodor Mügge kolmeköitelist romaani „*Der Chevalier*” („Rüütel”).

Kes oli Theodor Mügge, kelle teose Koidula oma „Juuditi” eeskujuks valis? Theodor Mügge, õieti Friedrich Theodor Leberecht Mücke (1802–1861) pärines kaupmehe perekonnast. Pärast isa surma astus ta Erfurti kadeti- ja suurtükiväekooli, kuid lahkus sellest enne ohvitseri eksamit ideoloogilistel kaalutlustel. Revolutsiooniideedest innustatuna kavatses ta sõita Peruuusse, et võidelda

² *Vormärz*'iks nimetatakse 1848. aastal toimunud feodalismi- ja autokraatiavastasele märtsirevolutsioonile eelnenud poliitilise liberaliseerimise ja rahvuslusideede käärimise perioodi Saksa Liidus. *Vormärz*'i ideed olid tihedalt seotud rahvusvaheliste sündmustega ning selle algusaastaks peetakse erinevates allikates kas 1815 (Napoleoni lüüasaamine) või 1830 (juulirevolutsioon Prantsusmaal).

koos Simon Bolivariga, kuid jõudes Londonisse, sai ta teada, et võitlus on lõppenud. Seejärel asus ta 1826. aastal õppima Berliini ülikooli loodusteadust, ajalugu ja filosoofiat (doktorikraadi sai hiljem Jena ülikoolist). 1831. aastal avaldatud kahe poliitilise kirjutise tõttu, mille Preisi võimud konfiskeerisid, ei tulnud akadeemiline ega riigiteenistuslik karjäär enam kõne alla. Ta pühendus kirjandusele ning tegi ka aktiivset kaastööd ajakirjadele ja suurematele päevalehtedele. 1845. aastal ilmus tema sulest tensusuri ja Preisi valitsust kritiseeriv artikkel. Tormilisel 1848. aastal asus ta toimetajana tööle liberaalsesse päevalehte Berliner National-Zeitung. Revolutsioonis pettununa tõmbus ta aga poliitikast tagasi.³

Mügge sai esmalt tuntuks Kariibi mere saarte ainelistel romaanidega „Der Chevalier” (1835) ja „Toussaint” (1840). Autori hoiak on selgelt rõhumise ja ebaõigluse vastane, eriti romaanides „Toussaint”, mis räägib Haiti orjade võitlusest, „Der Voigt von Silt” („Sylti foogt”, 1851), milles jutustatakse Schleswigi sakslaste vastupanust taanlastele, „Afraja” (1854), kus teemaks on saamide võitlus oma olemasolu eest Norras, ja „Erich Randal” (1856), mis käsitleb soomlaste võitlust Venemaa sissetungi vastu. Nii nagu teisedki *Vormärz*-i-aegsed demokraatlikud-liberaalsed autorid võttis ka Mügge ette reise, eriti demokraatliku konstitutsiooniga riikidesse. Kiites nende maade elukorraldust, kritiseeris ta varjatult Saksa oma. Sel ajal kasutatigi teiste maade poliitilist olukorda sageli omaenda poliitiliste eesmärkide nimel, seda nii reisi- kui ka ilukirjanduses (Theodorsen 2008: 360–361). Mügge oli Põhjamaade temaatika „maaletooja” saksa kirjanduses. Tema Skandinaavia-reiside (1842–1846) tulemusena valmisid reisikirjad, millest kõige tuntumad on „Reise durch Skandinavien. Skizzen aus dem Norden” („Reis läbi Skandinaavia maade. Visandeid Põhjust”, 1844), „Leben und Lieben in Norwegen” („Elu ja armastus Norra maal”, 1858) ja „Nordisches Bilderbuch” („Põhjamaade pildialbum”, 1858). Kuigi tema kirjeldused nendes raamatutes vastavad etnograafilisele käsitlusele, mis oli omane XVIII ja XIX sajandi reisikirjandusele, ei unusta ta kunagi kommenteerimast sotsiaalpoliitilisi olusid (Theodorsen 2010: 153). Mügge teoseid on tõlgitud inglise, prantsuse, rootsi ja taani keelde.

Vahemärkusena olgu lisatud, et Theodor Mügge loominguga oli tuttav ka Carl Robert Jakobson. Ta tunnetas sugulust enda ja saksa kirjaniku vaadete vahel, soovitades oma tulevasel abikaasal Julie Thalil lugeda Mügge teost „Erich Randal”, kust võib leida sarnasusi tema ja raamatu ühe tegelase, rahvuslikult meelestatud soomlase Otho Waimoni maailmanägemise vahel. (Kiri Julie Thalile 13. III 1871, vt Kahu 1964: 7.)

Theodor Mügge eluloo ja loomingu lähem uurimine viis meid järgmise Koidula eeskuju avastamiseni. Mügge sõprade ringi kuulus Theodor Mundt, tunnustatud kriitik ja kirjanik, *Vormärz*-i-aegse kirjandusliku rühmituse Noor-Saksamaa⁴ mõjukas liige. Theodor Mundti naine Clara Mundt oli kirjanikuna tuntud Luise Mühlbachi varjunime all. Selgus, et Koidula jutt Eesti Postimehe jututoas „Kunningas Prits ja temma kutsar” (1868, nr 21–32), milles kirjelda-

³ Theodor Mügge eluloo kohta vt nt ABLIT.

⁴ Noor-Saksamaa rühmituse peamisteks esindajateks peetakse Karl Gutzkowi, Heinrich Laubert, Ludolf Wienbargi, ka Heinrich Heinet, Georg Büchnerit jt. Rühmituse moodustasid noored inimesed, kes Prantsuse revolutsiooni ideedest innustatuna olid autokraatia vastu, demokraatia, sõnavabaduse ja naiste emantsipatsiooni poolt.

takse vananeva kuninga Friedrich Suure suhteid oma lojaalse, kuid isepäise kutsariga, teekonda Friedrich Suure suvelossi Potsdamis, vahejuhtumisi tee peal ja Friedrichi heategusid, on võetud Luise Mühlbachilt. Jutustuse saksa-keelne originaal „Friedrich der Große und sein Leibkutscher. Historische Novelle” („Friedrich Suur ja tema kutsar. Ajalooline jutustus”) oli ilmunud Berliinis väljaantavas naisteaikkirjas Der Bazar (1867, nr 38, 40, 42, 44), mida Koidula on samuti oma kirjades maininud (Koidula kirjad omakseile: 48). Seejärel leidsime veel teisegi Koidula Luise Mühlbachile toetava muganduse, eespool mainitud „Martiniiko ja Korsika”, mille lähtetekstiks on romaan „Kaiserin Josephine: ein Napoleonisches Lebensbild” („Keisrinna Josephine. Üks elupilt Napoleoni ajast”, 1861).

Kes oli Luise Mühlbach, kelle nime Koidulaga on nüüd esmakordselt seostatud? Mühlbach, kodanikunimega Clara Mundt (sünd Clara Maria Regina Müller, 1814–1873) oli pärit juristi ja linnapea perekonnast, provintslükust Neubrandenburgi (Mecklenburg-Strelitz) linnast. Pärast isa surma reisis ta Šveitsis ja Itaalias. Tutvunud krahvinna Ida von Hahn-Hahniga, hakkas ta viimase õhutusel kirjutama: oma esimesed katsetused saatis ta Theodor Mundtile, kellega hiljem abiellus. Tal oli Berliinis oma salong, kus käisid koos paljud tuntud literaadid ja kultuuritegelased. Pärast abikaasa surma reisis ta mitmel pool maailmas; reisimuljeid jagas ta oma lugejatega saksa keelsetes ajalehtedes. 1873. aastal viibis ta New York Herald'i korrespondendina Viini maailmanäitusel.⁵

Mühlbach kirjutas jutustusi, romaane ja reisikirju. Ta oli erakordselt viljakas kirjanik, rohkem kui saja ilukirjandusliku teose autor. Oma romaanidega saavutas Mühlbach suure populaarsuse,⁶ tema raamatuid tõlgiti ka inglise keelde ja neil oli eriti suur menu Ameerika Ühendriikides. *Vormärz*'i ja Noor-Saksamaa ideedest mõjutatuna keskendus ta naiste sotsiaalsele olukorrale ja identiteediprobleemidele, näiteks ilmus tema sulest Aphra Behni elulugu (1849). Pärast 1850. aastat pühendus ta ajalooliste romaanide kirjutamisele, mis käsitlesid Saksamaa ja Euroopa ajalugu XVIII ja XIX sajandil, samuti aktuaalseid poliitilisi küsimusi ja silmapaistvate riigimeeste ja -naiste elu. Eriline lugejahuvi saatis just väljapaistvate võimukandjate (Friedrich Suure jt) eluloosarju. Kui mõned uurijad (nt Möhrmann 1977: 151) on kirjutanud konservatiivsest pöördest Mühlbachi 1848. aasta revolutsioonijärgses loomingu, siis teised on näinud üleminekut ühiskonnakriitilisest perioodist ajaloolisele perioodile tema loomingu pigem kui pidevat arengut, mis ei muuda autori põhilisi tõekspidamisi (nt Tönnesen 1997: 217).

Theodor Mügge ja Luise Mühlbachi lisamine Koidula eeskujude ritta muudab seni valitsenud arusaama Koidula proosa ja draama kirjanduslikest ja mõttelistest allikatest. Eespool mainitud konservatiivseid rahvakirjanikke ja mõnd teist XIX sajandi autorit (nt Adelbert von Chamisso, Emmy von Dincklage) saab nüüd kõrvutada *Vormärz*'i ja Noor-Saksamaa liberaalsete ja võimule pinnuks silmas olnud kirjanikega, kes sobisid ilmselt paremini Koidula kavatsuste ja vaadete väljendamiseks rahvusliku liikumise kõrgajal. Seda näib kinnitavat ka asjaolu, et lisaks *Vormärz*'i kirjanike proosale on Koidula

⁵ Luise Mühlbachi eluloo kohta vt nt Schieth 1997.

⁶ Alberto Martino (1990) andmeil oli Mühlbach aastail 1849–1888 kõige populaarsem saksa autor.

oma patriootilistes luuletustes, eriti kogumikus „Emmajõe Öpik” (1867) ja mujal rahvusliku liikumise tõusuajal avaldatutes, leidnud eeskujusid ka revolutsioonimeelsete luuletajate Heinrich Heine, August Heinrich Hoffmann von Fallerslebeni, Ferdinand Freiligrathi ja Georg Herweghi loomingust.

„Poliitiline murrang” Koidula loomingus toob alates 1865. aastast tema proosasse nii uued teemad kui ka julgema haarde eeskujude valikul. Ta rakedab teadlikult erinevaid mugandamisstrateegiaid sõltuvalt nii originaali eripärast kui ka omapoolsetest rõhuasetustest. Vaatame järgnevas lähemalt, mida Koidula on Mügge ja Mühlbachi teostega teinud, kuidas avalduvad nendes tema mugandamisstrateegiad, milliseid eesmärke need teenivad, ja millisena paistab neis tekstides Koidula ja rahvusliku ärkamise kultuurilis-poliitiline agenda. Originaalide ja Koidula muganduste kõrvutamisel, samuti viimaste omavahelisel võrdlusel paneme rõhu ideede, hariduse ja rahva rollile ajaloolise protsessi kujundamisel.

Mõttekaaslane Noor-Saksamaa ringkonnast: Theodor Mügge „Eduard Montague” ja Koidula „Juudit”

Piret Peikeri järgi (2013: 593–594) toimis Uus Maailm pinnana, millele projitseerida ühiskondlikud ja poliitilised arutelud. Sageli tõmmati paralleele eestlaste olukorra ja koloniaalmaade vahel nii ilukirjanduses kui ka publitsistikas. Üks näide on Paul Blumbergi Koidula teose „Perùama wiimne Inka” arvustus Perno Postimehes (P.B. 1866), kus ta juhib lugejate tähelepanu võõramaiste, pärismaalaste keelt mitteoskavate vallutajate julmusele ja ülemvõimule, priiuse kaotusele ja viletsale elule ning veenab lugejaid raamatu üle järele mõtlema. Carl G. Swan on aga meenutanud, et Koidula oli „Juuditi” eksemplare külastäigul Soome kaasa võtnud ja neid jaganud. Swan oli arvanud, et raamatus on viidatud Eesti oludele, ning Koidula ise olevat Swanile kinnitanud, et „Juuditis” on silmas peetud just Eesti olukorda (Salupere 2017: 386). Samasugune oli ka teise soomlase, Antti Almbergi reaktsioon: Almberg kiitis „Juuditi” tegelase, noore pealiku Eevari kõnesid, mis „on täis tuld ja õiguse tundmist [---] [ja milles] palav vabaduse ja isamaa armastus astub [---] iga sõnast ette”. Ka tõstis ta esile mitut tema arvates eriti tähtsat mõtet, nagu „ü h e n d u s oma rahvaga üksi rahvast kangeks teeb, ühendus sydames, ühendus tegudes” või „see rahvas priiust ära ei teeni, kus üksikud ei oska oma kasu unustada r a h v a kasu pärast” (kirjas Koidulale 11. VIII 1871, Koidula ja Almbergi kirjavahetus: 80; Almbergi sõrendus).

Kui kõrvutada Koidula kolme Uue Maailmaga seotud ajaloolis-poliitilist jutustust, paistab kohe silma, et Mügge „Eduard Montague’d” mugandades teeb Koidula kõige vähem poliitiliste teemadega seotud muudatusi või lisandusi. Koidula lühendab aeg-ajalt episoodide ja vestlusi, kuid teose rohke ajaloolise teabe ja poliitilised hinnangud annab ta üldiselt edasi originaali ideoloogiliste rõhuasetustega, mõnikord sõna-sõnalt, mõnikord neid veelgi võimendades. W. O. von Horni „Huaskari” mugandades võttis Koidula oma eeskujult üle Uue Maailma tegevusruumi ja orjapidajatevastase ülestõusu teema. Kuid seal tegi Koidula palju lisandusi ja nüansimuutusi, et Horni eksotiseeritud miljöös toimuvast armuloost, milles poliitika on teisejärguline, saaks kirglik kolonia-

lismivastane teos, kus hispaanlanna ja indiaanlase suhe toimib lähtekohana inimeste/rahvaste üheväärsuse ning enesemääramisõiguse üle polemiseerimiseks (Peiker 2006). Mügge teos käsitles aga mitmeid olulisi teemasid sellise nurga alt, kuidas Koidula neid aktuaalses Eesti kontekstis käsitleda soovis.

Nagu eespool mainitud, dramatiseerivad pea kõik Mügge teosed ebavõrdsete võimusuhetega seotud konflikte ning erinevate ühiskonnarühmade, sealhulgas tihti koloniaalrahvaste võitlust poliitiliste, sotsiaalsete ja majanduslike õiguste eest. Kuivõrd tänapäevane postkoloniaalne teooria tihti kritiseerib peavoolu ajaloonägemuse traditsioonilist Euroopa-kesksust ning koloniaalrahvaste rolli ja teovõime pisendamist (Chakrabarty 2007 [2000]; Cooper 2005), võiks eraldi märkimisväärseks lugeda Mügge globaalset haaret ja seoste näitamise oskust üksikutest ajalooksündmustest kõneldes. See on Koidula jaoks selgelt oluline, sest mugandades von Horni „Huaskari” ja Mühlbachi „Kaiserin Josephine’i”, kus on vähe laiemat konteksti, püüab Koidula seda luua oma lisanduste ja vahelepõigetega. Mügge aga lülitab juba oma teose algusest peale „Eduard Montague” ajaloolise liini keskmes olevad Jamaica maroonid ja nende suhted kohalike kreoolidest istanduseomanike ning Inglise sõjaväega laiemasse rahvusvaheliste arengute ja seoste dünaamikasse.

Siinjuures on huvitav, et Prantsuse revolutsioon ja selle tagajärjed – Koidulal „Juuditiga” samal ajal kirjutatud „Martiiniko ja Korsika” peateema – ei puudu ideelise mõjuväljana ka „Juuditis”. Jamaica kreoolidest orjapidajad muretsevad prantslaste valduses oleval Haitil (Koidula tekstis „Domingol”) toimunud orjade eduka ülestõusu kui ohtliku eeskuju pärast, spekulleerides kahe saare poliitilise situatsiooni erinevuste üle. Seisuseuhke istanduseomanik Williamson (Koidulal „William”) süüdistab Haitil toimunud otseselt revolutsiooni: „Domingo järjed tulevad kodumailt, sünnivad Pariisi linna priiuse kisast. Pöörased Prantslased kottu on tuld Domingo peal põlema sütitanud” (Koidula 1870: 27; vrd Mügge 1846: 22). Tema naaber tuletab selle peale meelde ka mujal maailmas toimuvat: inglaste kontrolli all oleval Jamaicaal pole olukord tingimata rahulikum. Inglismaal revolutsiooni küll esialgu pole, kuid ka Londonis kritiseerivad „Pitt ja Wilberforce ja Clarendon ja kes n’ad kõik seal riigivalitsuses istuvad” (Koidula 1870: 27; vrd Mügge 1846: 22) orjakaubandust ja räägivad „inimese õigusest”.

Tegevustiku arenedes selgub, et orjapidajate mure on igati õigustatud. Hoolimata isoleeritusest ja vaesusest ammutavadki maroonid Haiti sündmustest tulevikulootust, et ka nende saarel võimu ja au meritokraatlikumalt jaotama hakatakse, kui nad oma nõudmiste eest seisavad. Maroonide pealik tunnetab võitluse konteksti selgelt, kui kinnitab: „Nagu Prantslased seal tõine pool Domingo saarel musti mehi ülemaiks ja kohtumehiks ja kindralideks tõstnud, kellele Jumal elavat waimu pähä andnud, nõnda tahan ma Inglasi sundida siin meiega teha!” (Koidula 1870: 120; vrd Mügge 1846: 122–123) Ühe sündmustiku keerdkäiguna pakuvad revolutsioonilised prantslased maroonidele ka sõdimiseks relvi (Koidula 1870: 63–65; Mügge 1846: 63–65), lõpuks aga aetakse maroonid mägedest alla Kuubalt toodud verekoertega ning küüditatakse Nova Scotiasse Kanadas.

Koidulat ja Mügget ühendab samuti sarkasm koloniaalvõimu õigustusena kasutatava vägivaldse ristiusustamise ning rassistlikest orjapidajatest kristlaste silmakirjalikkuse suhtes. Kui von Horni „Huaskari” mugandades tule-

vad need ideed esile Koidula lisandustena, siis Mügge „Eduard Montague” puhul piisab talle sageli originaali tekstilähedasest tõlkest. Maroonide noor pealik salvab tema rahvast halvustanud kreoolist istanduseomanikku Koidulal ja Müggel üsna sarnaselt:

„Massa, [--] frage Dich, ob Du recht handelst, ob du besser bist wie ich, ob Dein Gott und Dein Priester Dir sagen: Diese da hasse und verachte, sie sind Verflucht, sie sollen es ewig sein!” (Mügge 1846: 38)

„[--] tule isand! ja ütle, et Sa õigust teed, et Sa parem oled kui meie, et So Jumal ja Sinu preestrid Sind õpetavad: Waata, neid seal pead Sa wihkama ja põlgama! Jumal on neid meie alla heitnud [--] ja nemad peawad sinna jääma igaweste! Nõnda peab õigust olema!” (Koidula 1870: 43)

Mõlemas tekstis kirjeldatakse maroonide usku ja rituaale heakskiitvalt ja lugupidamisega (nt Koidula 1870: 124–125; Mügge 1846: 127–128).

Kuigi Koidula ja Mügge teostes leidub erinevates leerides palju tegelasi, kes ei ole mustvalged, on siiski ilmne, et mõlema teksti jutustajahoia toetab eelkõige maroone. Olukorda kujutatakse nägemusega, et istanduseomanikud ja koloniaalvõim ei täida oma kohust õiglaste valitsejatena ning orjadel ja mägedes ilma piisava maata ebainimlikes tingimustes elavatel maroonidel ei jää muud võimalust kui elujärje parandamine enda kätte haarata. Kui asju aetaks teisiti, kui jagataks Jamaica ilusat viljakat maad vennalikumalt, mõistetakse õiglast kohut ja antaks ka mustanahalistele eneseteostusvõimalus, ei oleks põhjust vihaks ega vägivallaks (nt Koidula 1870: 42–43, 55; Mügge 1846: 37–38, 54). Mõlemas tekstis tuleb aga ka esile, et konflikti ägenedes tekib kummalgi poolel kompromissitute lahenduste nõudjaid: peategelane Juudit räägib algul maroonide vabastamisest valgete rõhumise alt (Koidula 1870: 120; Mügge 1846: 122), sündmuste eskaleerudes unistab juba eurooplaste Jamaicaalt lahkumisest (Koidula 1870: 126; Mügge 1846: 129).

Ühtse rahva loomine ja võimestamine

Kuidas aga peaksid maroonid teovõimeliseks rahvaks saama? Milliste vahenditega peaksid ennast võimestama ja organiseerima inimesed, keda nende rõhujad näevad „poolelajatena”, „poolmetsalistena” (Koidula 1870: 41; vrd Mügge 1846: 37) või alatute kurjategijatena, kelle kohtlemisel harilikud inimestevahelised moraalireeglid ei kehti (Koidula 1870: 104; vrd Mügge 1846: 107) ning kes ka ise tihti tunnevad alaväärsust valgetega võrreldes? Hoolimata üldisest maailmavaatelisest üksmeelest teeb Koidula Mügge teksti muganduses nendele küsimustele vastuseid pakkudes rea muudatusi, mille peamised ideeliinid seostuvad rahva hariduse, vabaduse ja ühtsusega.

Koidula jutustuse maroonide noor pealik Eevar nõuab oma jumalalt aru: „Miks peab kõik auusa, kõik haritud elu kasu nende [valget] karwa kandma, kui ta maksab maa peal?” (Koidula 1870: 68; Müggel see lause puudub). Haridus, „waimu silitamine” (Koidula 1870: 43; Müggel puudub), annab inimesele individuaalselt elurõõmu, enesekindlust ja vabadust, aga seostub ka kollek-

tiivse poliitilise emantsipatsiooniga. Korduv temaatiline seos hariduse ja vabaduse vahel tuleb ilmekalt esile Eevari viimases vestluses oma abikaasa Juuditiga. Seal on Koidula Mügge teksti ulatuslikult täiendanud talle endale ja ärkamisajale üldisemalt (vrd nt Jansen 1987: 154–155) väga tüüpiliste patriootiliste mõtete ja retoorikaga:⁷

„Kaua, oh kaua aega saab ärakestma, enne kui sedasugune õnneõis [vabadus] meie rahwa kohta õilmitsema lööb,” kostis ta. „Waewalt on puu juurduma pandud ja pind on kowa ja lugemata kõik tuulehoogud, kõik maruwäed taewa all! **Ka meie rahwasugu põu jõuab haritud, isewäelist waimuelu kaswata; ka meie jõuame ise eneste kallal tööd teha, mis meid tõiste hoop-leja, uhke rahwaste wääriliseks tõstab, kes kõige selle suurustamisega siiski meie heaks, meie kasuks, meie wabaduseks lahkest meelest ei ole midagi raatsinud teha! Juudit, n’ad on teinud meitega nagu oma hobuste ja weistega: nad on meid silitanud ja söötnud oma pärast, ja kui meie enne wabaduses nälga tahame surra, kui nende kõie otsa köidetud leiwatükist elada, siis söimawad meid kangekaelseks, siis laimawad meid maailma ees, siis kutsuwad „õigust ja seadust” meie wasta appi!” (Koidula 1870: 170; vrd Mügge 1846: 172)**

Hariduse teemaga seoses tuleb veel märkida n-õ sisu ja vormi ühtsust „Juuditis”. Hoolimata sellest, et Mügge teos peaks pakkuma piisavalt Koidula nägemusele vastavat ajaloosündmuste kirjeldust ja analüüsi, lisas Koidula oma versioonile ikkagi ajaloolise raami, samamoodi, nagu tal oli kombeks teiste ajaloolis-poliitiliste ilukirjandusteoste mugandamisel. Erinevalt „Eduard Montague’s” algab „Juudit” tervelt kuueteheküljelise (Koidula 1870: 3–8) ajakirjanduslikus stiilis esseega jutustuse ajaloolis-poliitilisest taustast: Kolumbuse avastusretkedest; orjakaubandusest ja orjandusliku korra kujunemisest Kariibidel; Jamaica maroonide põgenemisest mägedesse ja nende kultuuriloost; Prantsuse revolutsioonist, Touissanti ülestõusust ja vabariigi loomisest Haitil. Nagu seni öeldust teada, tuleb enamik samu teemasid teoses hiljemgi jutuks nii Koidula kui ka Mügge versioonis, ent kui Mügge alustab „Eduard Montague’s” *in medias res* ja põimib maailmaajalooliste sündmuste arutelu eelkõige tegelaste vestlustesse, siis eestikeelne lugeja saab „Juuditis” süstemaatilise ajaloolise ülevaate Koidulale omaste hinnangute ja rõhuasetustega.

Kui ka Koidula Uue Maailma tegevusruumiga jutustused on suunatud lugejate ühiskondliku aktiivsuse õhutamisele, mitte lihtsalt valgustuslikule „õpetamisele” (vrd Undla-Põldmäe 1973: 586–587), on ometi poliitilisele vabanemisele pürgimine hariduse omandamisega alati tihedalt seotud. „Perüama wiimses Inkas” paneb Koidula Salamanca ülikooli pääsenud indiaanlase pähe tõdemuse, mis kõlab kokku ka „Juuditi” mentaliteediga: „[---] õppetud teeb kangeks ja annab wõimust. Sedda olli ta koddo selgeste näinud. Oleks Peruarahwal Spaniameeeste tarkus käes olnud, siis olleksid nemad wist praego weel omma ma pri perremehhed olnud.” (Koidula 1866: 48) Ei tohiks seda seika küll

⁷ Siin ja edaspidi on Koidula poolt originaali enam-vähem täpselt tõlgitud osale lisatud või välja jäetud tekst poolpaksus kirjas, sõrendused on Koidulalt.

üle tõlgendada, kuid isegi Prantsuse revolutsiooni ideaalide loetlemisel „Juuditis” (orjapidaja Haiti-vaenulikku monoloogi põimituna) ütleb Koidula tekst: „[---] see pagana Prantsuse wabariigi pesa tõine pool merd, kus n’ad mustad metsalised muust ei kisenda, kui priiusest ja **ühendusest** ja **harimisest** ja **edasisaamisest** ja kes teab mis muust” (Koidula 1870: 26), kui originaalis seisab: „[---] da herrschen die verdammten Ideen der Revolution, der Freiheit und Gleichheit” (Mügge 1846: 21).

Ka rahva ühtsuse väärtus kui vabadusele ja arengule pürgimise pant ilmub jutustusse Koidulalt ning puudub Müggel nii selgel kujul. Mügge toob küll sisse vabadusse põgenenud maroonide ning igbodest istanduseorjade omavahelise lõhe ja vaenu teema: sõlmitud rahulepingu tingimuste kohaselt peavad maroonid uued põgenikud isandatele tagastama ning nii kannavad istanduse orjad maroonide peale viha; marooni pealik püüab seda olukorda ülestõusu alates lahendada ja igbosid enda poole võita. Koidula rõhuasetuste muutust illustreerivad taas hästi Eevari manifestilaadsed lõpukõned vestluses Juuditiga, mida Almberg kirjas autorile eraldi kiidab ja loodab Koidula rahvale seda kasu toovat, mis see eesmärgiks seadnud (Koidula ja Almbergi kirjavahetus: 80):

„Meine Brüder in Acompong und im Westen sind erwacht und unten in den Pflanzungen gährt es,” sagte der Häuptling. „Ich habe meine Männer hinabgeschickt; sie haben ihre Worte in die Ohren der feigen Eboes geträuselt wie süßen Saft der sie berauscht hat.” (Mügge 1846: 174)

„Minu wennad on ärkamas Akomponi linnas ja kõigil ümberkaudseil mägedeil!” hüüdis Eewar. „**Nemad on endid lahti löönud kawala walge rahwa õelusesidemeist: nad on aru saanud, et ü h e n d u s oma rahwaga üksi rahwast kangeks teeb, ühendus südames, ühendus tegudes! Nad hakkawad märkama, et see rahwas priiust ei teeni, kus üksikud ei oska oma kasu unustada r a h w a kasu pärast, kus sugu ei moista sugu eest seista, kus targad ei oska targemate eest taganeda, kus õiged ei oska oma õigust rahwa õiguse jalge ette maha panna! Nüüd n’ad tahawad parandada, mis n’ad on patustanud walge meeste kasuks ise enese liha ja were kohta! N’ad koguwad kokku walgepunase lipu ümber, n’ad tulewad, – rõõmu ja uhkusega tulewad nad nüüd Trelawneitoni sõaroodudesse tagasi!** All lagedikus aga, walge isandate istandustes, seal kihab ja keeb kõik nagu suhkrutõrdes. Ma olen oma mehi alla orgudesse läkitanud: nemad on **wabaduse sanumat** nagu wet tilgutanud armetuma Eboe-orjade äraharjunud kõrwu: weel ei tea orjad, kas nad tõt kuulewad, ehk kas magus wiin nende pead kihama ajab? **Oh, Juudit, kui wõeraks wõib loomuse uhkema isandale, woib i n i m e s e l e wabadus saada, see kallim temale kätki juba ülewelt kaasa annetud kingitus!**” (Koidula 1870: 172)

„Rahva kasu” ideaal oli üks ärkamisaja läbivaid mobiliseerivaid ideid, millega õhutati eestlasi mitte küll relvi haarama, vaid sellistele tegudele nagu põllumajanduse arendamine, koolide, seltside ja vabrikute asutamine, raamatute kirjutamine ja kiriku kantslist kõnelemine. Ärkamisaegne kirjasõna toonitas, et eestlane pole „enam ori, vaid vaba mees” ja vabal inimesel on õigus

ja kohustus võtta initsiatiiv ning tegutseda „rahva kasu” ja „isamaa” nimel. Rahvusliikumise aktivistid õhutasid eestlasi üksteist toetama ja vältima saksastumist. (Vt nt Jansen 2007: 388–390.)

Millised on aga potentsiaalselt kujuneva ühtse marooni rahva seesmised võimu ja autoriteediga seotud suhted? Tundub, et need jäävad nii Mügge kui ka Koidula versioonis küllaltki juhtidekeskseks. Kui Eevar ja Juudit teose lõpus pärast võitlust Williamiga/Williamsoniga müstiliselt teadmata suunas kaovad, siis kaotab maroonide sõjavägi võitlusjulguse ja alistub: „**neil ei olnud parajat pead ega juhti enam** ja hirmsad, werejänulised elajad ajasiwad neid wärisema” (Koidula: 1870: 175; vrd Mügge 1846: 177). Noor marooni pealik oli olnud oma rahva seas austatud mitte ainult kui nende endise „peawanema ainus poeg”, vaid ka oma julguse, helduse, teadmiste ning (Koidula lisandusena) tarkuse ja mõistlikkuse pärast (Koidula 1870: 54; Mügge 1846: 53). Vähe sellest, nagu väidab marooni-sõbralik major James, temas nähti maroonide jumala Akompongi sõpra, maroonide versiooni Jehoovaga kõnelemas käivast Moosesest (Koidula 1870: 54; Mügge 1846: 53).

Samas on marooni võitlejad siiski valmis initsiatiivi üles näitama. Kui pealik kreoolitar Juuditisse armudes korraks valgete vastu relvastumisest loobuda tahab, siis viivad tema mehed vastu tema tahtmist ise relvatehingu prantslastega lõpule, lootes, et küll pealiku „waim jälle selgeks lähäb” (Koidula 1870: 63–64; Mügge 1846: 64). Hiljem aga räägib Montai/Montague Juuditile uhkusega, kuidas tema võitlejad, ilma et oleks „läinud käsku tarwis andagi” (Koidula 1870: 169; Mügge 1846: 172), aitasid tapetud vaenlase perekonda – maroonid ei sõdivat naiste ega lastega. Sealjuures on see Montai/Montague’ hinnangul Juudit, kelle mõjul nii tema kui ka teised maroonid on võitluse käigus paremateks inimesteks saanud, kaugenedes verejanuliste metslaste kuvandist. Kreoolitarist maroonide „kuningannaks” saanud Juuditi tegelaskuju on maroonide rahvaks arenemise kontekstis üleüldse tähelepanuväärne. Kuigi see on ka Mügge tekstis üsna sarnasel kujul olemas, tuleb nõustuda Malle Saluperega (2017: 386), et Koidula tundub oma jutustuse naispeategelasega samastuvat: Juuditi metamorfoosi tõmmu aafrika jume pärast alavääristatud neist maroonide üheks vaimseks eestvedajaks on kujutatud suure kaasaelamisega, rõhutades Juuditi isiklikku elevust ja eneseleidmise tunnet.

Eespool tsiteeritud Koidula ulatuslike lisandustega Eevari ja Juuditi poliitiline mõttevahetus jutustuse lõpus, kus Eevari monoloogid mõjuvad patriootilise manifestina, tekitavad eestikeelse versiooni finaalis konflikti, mida Mügge tekstis ei ole. Miks Eevar ja Juudit Koidula jutustuses oma rahva hätta jätsid? Tundub seletamatu, kuhu said kaduda rahvajuhid, kes olid äsja ühendust rahvaga nimetanud ülimalt väärtuseks, mille tõttu üksikud peavad oma huvid ohverdama. Mügge teoses, kus peategelased loo lõpus poliitilisi plaane ei tee, haakub legendilaadne lõpp märksa sidusamalt varem loodud kuvandiga maroonide pealikust kui messiast, kes kunagi oma rahvast päästma naaseb. Teadaolevalt aga „Juuditi” kaasaegsetest lugejatest keegi lõplahenduse vastuolulisuse üle ei kurtanud. Ilmselt löid Eesti kontekstiga otseselt haakuvad rahvuslikud kõned, messianistlik müüt, lisaks veel üks Koidula täiendus teose lõpus – viide kaasaegsele president Lincolnile kui orjade vabastajale ja uue ajastu toojale – omas ajas teatava loogilise terviku inspireeriva patriootilise loona.

Euroopat kummitav Suur Prantsuse revolutsioon ning „Martiniiko ja Korsika” sünnilugu

Uue Maaailma projektsioonipinna ohutu kaugus toimis muuhulgas tõhusa kaitse-nsena tsensuuri valvsa pilgu vastu. Ehkki Koidulal ja tema soome sõpradel oli asi üsna selge, ei tahtnud eestlasest tsensor Mihkel Suigusaar Eevari sütitavates kõnedes ja marooni matside vägivaldses vastuhakus Jamaica valgetele sakstele näha ohtu Eestis valitsevale korrale. Hoopis teine lugu on aga „Martiniikos ja Korsikas” kujutatud Suure Prantsuse revolutsiooniga, mis ikka veel tondina kummitas XIX sajandi teise poole Euroopa valitsejate unenägudes.

Baltimaadesse jõudsid Prantsuse revolutsiooni ideed kaude, ja ka nende vastuvõtt oli väga erinev: reaktsioonilisest, täiesti eitavast kuni mõningate revolutsiooni aspektide tunnustamiseni.⁸ Oma käsitluse Prantsuse revolutsioonist on esitanud Garlieb Merkel teoses „Die Letten vorzüglich in Liefland am Ende des philosophischen Jahrhunderts” („Lätlased eeskätt Liivimaal filosoofilise sajandi lõpul”), mis ilmus 1796. aasta sügisel Leipzigis. Et Koidula oli Merkeli teosega tuttav, näeme näiteks tema laulupeojärgsest kirjast professor Johan Reinhold Aspelinile, milles ta kiidab Merkelit, öeldes, et ta olevat ainus mees, kes eestlaste eest seisnud, neile ajaloo kirjutanud ja sakslaste laimamistele vastanud (Sinimets 1937: 134). Nii Merkeli teos kui ka ajaloolised käsitlused võisid olla inspiratsiooniallikaks Koidulale (vt lähemalt allpool), kui ta „Martiniikos ja Korsikas” kirjutas Prantsuse revolutsiooni sündmustest ning Napoleoni ja tema esimese naise lapsepõlve- ja noorusaegadest. Napoleoni ainest oli ta juba kasutanud oma esimeses pikemas jutustuses „Ojamõlder ja temma minnia”, mille lähtetekstiks oli Ludwig Würdigi (1818–1869) „Auf der Grabenmühle, oder Geld und Herz” („Ojaveskil, ehk raha ja süda”, 1858). Seal asendas Koidula kuuenda koalitsioonisõja (1813–1814) sündmused eestlastele palju lähema Napoleoni Moskva sõjakäiguga, millesse suhtus üsnagi kriitiliselt.

„Martiniiko ja Korsika” valmis Koidulal 1869. aastal, rahvusliku liikumise haripunktil, ning sai tsensorilt trükiloa sama aasta juunikuus. Raamat aga ilmus alles 1874. aastal. Miks raamatu ilmumine nii kaua viibis? Seda küsimust on pikemalt käsitlenud Malle Salupere (2017: 388–395). Koidula kirjast isale 28. IX 1873 saame teada, et ta kirjutas raamatu esimesele osale järge, väljendades samas kartust, kas kirjutatu ka tsensuurist läbi läheb: „Siis, tead Sa, papa, pead sa kord ka kriteeriumi andma, nimelt raamatut luge ma. Ma tahan ometi teada, kuidas Sa vaatad prantsuse revolutsiooni kirjeldusele [---] Kuninga käsitlus, tema hukkamine, terroristide võim – see kõik jääb ikkagi julgeks sammuks!” (tsit Salupere 2017: 389) 1874. aastal ilmunud raamat Koidula mainitud käsitlust kuninga hukkamisest ja terroriajast ei sisalda, vaid koosneb väljaandja Heinrich Laakmanni juures 1869. aastal valmis trükitud üheksast peatükist (107 lk). Tsensor Suigusaare kirjast 4. oktoobril selgub, miks raamatu teine osa ei ilmunud: seda osa ei saavat trükki lubada, kuna „nüüd on ju niisugune aeg, et väga kardetakse Republikaanlasi ja Demokraatlasi ja kõige enam veel niisuguseid Eestlaste hulgas” (tsit Salupere 2017: 389).⁹

⁸ Revolutsiooniideede levikust ja retseptioonist Baltimaades vt Jürjo 1989.

⁹ 1873. aastaks olid tsensuuri korralduses toimunud suured muudatused. Tsensuuri oli karmistatud ning saksa mõju vähendamiseks ja vene mõju tugevdamiseks ka tsensoreid

Tsensuuri lõplik otsus oli, et raamatu esimese osa võib avaldada, kuid uus osa saab ilmuda alles pärast põhjalikku ümbertegemist (Suigusaare kiri 29. XI 1873, vt Salupere 2017: 389–390). Koidula sellega ilmselt ei nõustunud ja see-tõttu jäi uus osa ilmumata, selle käsikiri on aga kaduma läinud. Kui raamatu esimene osa siiski lõpuks välja tuli, oli sellel „hea minek” (Prants 1927: 478).

Sentimentaaldraamast poliitilis-ajalooliseks romaaniks: Mühlbachi „Kaiserin Josephine” ja Koidula „Martiniiko ja Korsika”

Luisse Mühlbachi arusaam oma tegevusest ajalooliste romaanide kirjutajana sarnaneb esmapilgul vägagi Koidula üldise arusaamaga kirjanduse rahva-kasvatustlikust funktsioonist. Oma ajalooliste romaanide eesmärki kirjeldab Mühlbach raamatu „Der alte Fritz und die neue Zeit” („Vana Fritz ja uued ajad”, 1867) sissejuhatuses järgmiselt: „[---] ajalugu piltlikuks muuta, seda populariseerida; suurkujusid ja suuri sündmusi, mis õpetlaste ja kõrg-haritlaste raamatuid täidavad vaiksest kabinetist elu laadamellu kutsuda ja kõigiga jagada seda varandust, mis seni kuulus vaid haritlastele” (McClain, Kurth-Voigt 1981: 929).

Mühlbach saavutas oma eesmärgi, töötades välja ajaloolise romaani variandi, mis selgelt eristub Walter Scotti traditsioonist, kus peategelane on välja mõeldud. See võimaldas Scottil ja tema järgijatel arendada kriitilist ja distantseeritud lähenemist ajaloo „suurkujudetele ja suurtele sündmustele”. Mühlbachi ajaloolised romaanid on pigem reaalse ajalooliste tegelaste (üld-juhul valitsejate) kirjanduslikud biograafiad, mis avavad portreteeritud isikute elu varjatud külgi ja nende mõju ajaloole. Sellest vaatepunktist lähtuvalt on saksa uurija Hartmut Eggert rõhutanud avaliku ja privaatse sfääri lõhet Mühlbachi ajaloolistes romaanides: „Tseremoniaalse avaliku elu ja poliitiliste sündmuste kulisside tagant avaneb [---] teine maailm [---] See on maailm, kus näeme „tõelisi” palgeid, „ehtsaid” tundeid ja salajasi soove. [---] Kuid maailmas, kus asju määratletakse eraelu kaudu, kaob olukordadest keerukus ja mitmetahulisus, kõik taandub lihtsatele struktuuridele ja esmatasandi suhetele.” (Eggert 1971: 136)

See on ka põhjus, miks ajalooliste isikute taandamine eraisikuteks (Tõnnesen 1997: 222) mõjub Mühlbachi romaanides nende üldnimlikeks karakteriteks dehistoriseerimisena. Ennetades saksa rahvuslaste kriitikat Napoleoni-aineliste teemade käsitlemisel, tõstab Mühlbach „Kaiserin Josephine’i” sissejuhatuses esile just peategelase universaalset inimlikku loomust:

Kesk seda ajastut maailma ajaloos, mida mäletame suurte verevalamiste, suurte jubeduste ajana [---] särab Josephine’i kuju kui naiselikkust, armastust ja truudust kiirgav hele täht – ja tähtedel ei ole ristimistunnistust ega rahvust, nad kuuluvad kõikidele maadele ja rahvastele. (Mühlbach 1861: 8)

vahetatud (vt nt Paatsi 2014: 284–286, 2015). Mihhail (Mihkel) Suigusaar määrati tsensoriks 15. mail 1869, kuid tal endal siiski lõpliku otsustuse õigust ei olnud.

Oma kolmeköitelises monumentaalses romaanis maalib Mühlbach peategelasest tõepoolest sellise idealiseeritud pildi, lükates ajaloolised sündmused selgelt tagaplaanile. „Kaiserin Josephine. Ein Napoleonisches Lebensbild” mugandava tõlke kõige markantsem aspekt on äsja kirjeldatud Mühlbachi lähenemise pea peale pööramine. Koidula „Martiniikos ja Korsikas” tõuseb ajalugu ise romaani peategelaseks ja Mühlbachi loodud peategelased jäävad Prantsuse revolutsiooni sündmuste arenedes üha enam kõrvale. Oma 1873. aasta 28. novembri kirjas Albergile väidabki Koidula uhkelt „Martiniiko ja Korsika” kohta: „Mina olin kirjutanud ühe raamatu Prantsuse esimesest revolutionist” (Koidula ja Albergi kirjavahetus: 106). Mühlbachi romaani valikut saab seega üsnagi kindlalt põhjendada Koidula sooviga kirjutada Suurest Prantsuse revolutsioonist, selle põhjustest ja tagajärgedest. Keisrinna Joséphine'i (1763–1814) lugu ja selle põimumine Napoleoni omaga sobis selleks ajaliselts hästi, kuid tsensuuri tõttu katkeb Koidula raamatus sündmustik 5. oktoobril 1789. aastal toimunud Pariisi lihtrahva retkega Versailles'sse, jõudmata isegi Joséphine'i ja Napoleoni kohtumiseni.

Kokkuvõttes võib nõustuda Malle Saluperega (2017: 394), et „Martiniikot ja Korsikat” tuleb pidada poliitilis-ajalooliseks romaaniks. Vaatleme järgnevalt lähemalt Koidula mugandamisstrateegiat ning seejärel tema Prantsuse revolutsiooni ning eriti Pariisi rahva käsitlust võrdluses Uue Maailma maroonide looga „Juuditis”.

Koidula mugandamisstrateegia „Martiniikos ja Korsikas” ehk ikka „Eesti rahva kasuks”

Teatavasti vahetas Koidula peaaegu alati välja oma saksa eeskujude pealkirjad. Martinique'i ja Korsika saared ei kuulunud tõenäoliselt tolle aja keskmise eesti lugeja geograafiliste teadmiste hulka, kuid oma pealkirjas vihjab Koidula Martiniikoga Mühlbachi teose pealkirjas olevale Josephine'ile (Martinique oli tema sünnikoht) ning Korsikaga Mühlbachi pealkirjas olevale sõnale *napoleonisch* (Korsika oli Napoleoni sünnikoht). Koidula pealkirjavalikus kajastub teatul määral ka Eesti rahvusliku liikumise programm. Neid kaht saart on nimelt kirjeldatud nii Mühlbachi kui ka Koidula raamatus kui kaht Prantsuse riigi ääremaad ning kui Mühlbachil jäävad need pelgalt eksootiliseks dekoratsiooniks, siis Koidula lisab oma raamatus mõlema saare ajaloo lühikirjelduse, keskendudes Korsika puhul ka rahvuslikule vabadusvõitlusele Prantsusmaa vastu. Oluliseks teemaks on aga nii Mühlbachi kui ka (ja eriti) Koidula tekstis mõlema saare elanike puudulik haridus võrreldes prantsuse kultuuri keskme Pariisiga. Joséphine'i ja Napoleoni lugu on niisiis muuhulgas lugu väikeste ja perifeersete rahvaste esindajate edukast emantsipatsioonist, mis põhineb hariduslikel lisapingutustel. Joséphine, nagu kirjutab ainult Koidula, „õppis ööd ja pääwa” (1869: 35) selleks, et jõuda järele Pariisi härradele ja daamidele. Nii nagu Jamaica maroonid Eevari valgustatud ettekujutuses, pakuvad mõlema saare rahvad eesti lugejatele samastumisvõimalust, mitte pelgalt üldinimlikku, vaid ka ühiskondlikku ja ajaloolist.

Kui võrrelda „Martiniiko ja Korsika” mugandamisstrateegiat Koidula teiste Uue Maailma raamatute omaga (vt Undla-Põldmäe 1981; Peiker 2006,

2013), siis korduvad veel teemad, nagu poolehoid mustanahalistele orjadele, hariduse olulisus ja usuliste motiivide väljajätmine. Võrdleme näiteks järgmist lõiku noore Joséphine'i sõbralikust suhtumisest Martinique'i mustanahalistesse orjadesse Mühlbachi lähtetekstis ja Koidula muganduses:

An der hand ihrer Mutter ging Josephine in die Hütte der Neger, um die Kranken zu pflegen, **den Alten und Schwachen Trost und Stärkung zu bringen, mit den Sterbenden zu beten, die neugeborenen Kinder der Negrinnen in liebende Obhut zu nehmen, die grösseren Kinder zu unterrichten in Catechismus, sie zur Arbeit zu ermutigen, sie anzufeuern durch Güte und Freundlichkeit, sie zu beschützen** und für sie zu bitten, wenn sie wegen irgend eines Versehens zu schwerer Strafe waren verurtheilt worden. (Mühlbach 1861: 16–17)

Ema käe kõrvas käis ta musta teenrite urtsikutes, walwas nende haigid, **wiis vanade ja wäetimatele kinnitust, õpetas nende lapsi lugema, kiitis usinaid, laitis laisku**, palus nende eest kes nuhtlust pidiwad nägema. (Koidula 1869: 10)

Koidula järgib siin Mühlbachi kirjelduse üldraami, kuid muudab osavalt selle rõhuasetusi. Tema tekstis kaovad kõik Mühlbachi viited religioonile ja paternalistlikule suhtumisele (*beten* 'paluma', *Catechismus* 'usuõpetus', *Obhut* 'hoolitsus', *Güte* 'headus', *Trost* 'lohotus') ning asenduvad konkreetsemate emantsipatsiooni vahenditega, nagu laste lugema õpetamine.

Ajalugu „Martiniikos ja Korsikas“: Koidula ajaloonägemus ja ajalugu puudutavate lisanduste allikad

Koidula suuremateks sekkumisteks Mühlbachi teksti mugandamisel võib pidada pikemaid väljajätteid ning teksti ümberstruktureerimist: ta tõstab korduvalt ümber pikki lõike või lausa terveid peatükke. Seda kõike ei esinenud Mügge teksti mugandamisel. Nende sekkumiste funktsiooniks on teha „Martiniiko ja Korsika“ tekstis ruumi ajaloolisele. Tegemist pole seejuures pelgalt saksa autori loole lisatud ajaloolis-õpetlike raamidega, nii nagu mujal Koidula loomingus. Mühlbachi Joséphine'i elu jutustus muutub Koidula muganduse käigus järjest katkendlikumaks ning ebasidusamaks, peamiseks narratiiviks tõuseb aga hoopis Prantsuse revolutsiooni põhjuste ja sündmuste rekonstruktsioon.

Kui Mühlbachi romaan algab peategelasi ja nende suhteid (romaani peateemat) sisse juhatades kuulsa Napoleoni tsitaadiga „Mina võidan lahinguid, kuid Josephine võidab mulle südameid“ (Mühlbach 1861: 3), siis Koidula toob kohe lugeja silme ette hoopis ajalooliste raportuste hirmutava, imetlusväärse ning seletamatu sähvatuse:

Maailmas elab wahel sekka inimesi, kelle elu ja teod nagu wälgu ehk wirmaliste tuli meie silmi sätendawad, nagu äkiline walgus, mis ööpimeda taewa külges kõrgeste tõuseb, kohisedes tuhat ja tuhat wälkuwat, läikiwat joont üle

taewawõlwi wiskab, sind pärani silmil ja süda tuksudes sees tema weripunase, hiilgawa tulede ette seisma paneb, imekspannes, ehmatand: sa ei tea, kust see sähwataw walgus pimedä öö põuest tulnud, sa ei tea, kuhu ta kaob. (Koidula 1869: 3)

Selline mõistatuslik arusaam ajaloolisest protsessist esineb siin-seal ka edaspidistes „Martiniiko ja Korsika” lisandustes Mühlbachi originaalile ning „hissooria” ise personifitseerub Koidula narratiivis korduvalt. Ajaloo salapärase jõu rõhutamine seisab aga Koidula tekstis kõrvuti püüdega mõista ajaloosündmuste sotsiaalseid põhjusi ning teha selle mõistmise põhjal rahva jaoks kasulikke järeldusi. Seda näeme konkreetsemates ajalugu puudutavates lisandustes, mis käsitlevad raamatu esimestes peatükkides peamiselt mõlema saare ajalugu, väikeste kõrvalepõigetega „Ameerika Ühendatud Riikide” iseseisvumise loosse. Raamatu viimastes peatükkides võtab Koidula aga üksipulgi lahti revolutsioonini viinud olukorra Prantsusmaal: Bourbonide dünastia hukatuslikud valitsused (V peatükk), Pariisi linna olukorra (VI peatükk) ning valgustusfilosoofide ideed ja nende mõju (VII peatükk). Koidula ajaloolised rekonstruktsioonid ja hinnangud on siin põimitud kuninganna Marie Antoinette’i muretu elu kirjeldustega, mida Koidula tõlgib – mitme väljajätuga – Mühlbachi romaanist. Sellal kui Mühlbach kaastundlikult käsitleb Prantsusmaa kuninganna isiklikku saatust, justkui suurendades tema rolli revolutsiooni puhkemises, on Koidula tähelepanu teravik suunatud pigem Prantsusmaa finants- ja majandusolukorrale: ministrite läbikukkunud katsele võidelda riigivõla kasvamise ning õukonna vastutustundetu käitumisega.

„Martiniiko ja Korsika” viimased peatükid (VIII ja IX) on juba peaaegu tervenisti pühendatud revolutsiooni esimestele sündmustele, alates generaalstaatide kokkukutsumisest kuni Bastille’ ründamise ning Pariisi lihtrahva retkeni Versailles’sse, mille tulemusena kuningas ja tema õukond sunnitakse Pariisi naasma. Vastavad peatükid (VIII ja IX) Mühlbachi romaanist, mille Koidula tõlgib ainult osaliselt, keskenduvad jätkuvalt Marie Antoinette’i isiklikule tragöödiale ja kaelakee afäärile ning Joséphine’i naasmisele Martinique’ile.

Enne kui jõuame konkreetsete hinnanguteni, mida Koidula annab revolutsioonisündmustele ja rahva rollile, on esiteks kohane küsida: kas Koidula ajaloolisi lisandusi „Martiniikole ja Korsikale” võib pidada esimeseks põhjalikumaks eestikeelseks Suure Prantsuse revolutsiooni käsitleseks? Teiseks: kas Koidula mugandamisstrateegia laieneb ka tema ajaloolistele lisandustele, st kust ta ammutas oma ajaloolased teadmised ja kas ta pani neid kirja saksa-keelseid originaale vabalt tõlkides ning mugandades?

Esimesele küsimusele võib vastata peaaegu jaatavalt. Ainus varasem eestikeelne tekst, mida on õnnestunud tuvastada ja kus räägitakse revolutsioonist, on lühike sissejuhatus 1866. aasta Eesti Postimehe jututoas järjejutuna (nr 14–23) ilmunud „Karjasele ja pöggenejale”. Tegemist on ilmselt Johann Voldemar Jannseni adaptatsiooniga tundmatust originaalst. See räägib Prantsusmaalt terrori eest põgenenud arsti seiklustest ning Jannsen lisab jutu „eeskõnneks” ühele leheküljele mahtuva informatsiooni sellest, kuidas „se kurri aeg tulli ja läks” (Karjane ja pöggeneja: 53). Ta räägib revolutsioonini viinud halvast riigivalitsemisest ning revolutsiooni käigust koos kuninga ja aadlike hukkamisega. Tegemist on üsna segase tekstiga, mille põhieesmärgiks

on joonistada võimalikult õudne pilt nii revolutsioonist kui ka selleni viinud ideedest. See tekst ei saanud Koidulale kuidagi allikaks olla ei sisu – tema revolutsiooniteemalised lisandused „Martiniikos ja Korsikas” on palju detailsemad ja hõlmavad umbes 15 lehekülge – ega hinnangu te poolest.

Võimalikeks saksakeelseteks ajalooallikateks võib pidada Eesti Kirjandusmuuseumis säilitatavas Koidula raamatukogus leiduvaid Heinrich Dittmari teose „Die Weltgeschichte für den Schul- und Selbstunterricht” („Maailma ajalugu kooli- ja koduõppeks”, 1859)¹⁰ 2. jagu ning tütarlastekoolidele mõeldud Friedrich Rösselti õpiku „Lehrbuch der Weltgeschichte für Töchterschulen und zum Privatunterricht” („Maailmaajaloo õpik tütarlastekoolidele ja koduõppeks”, 1858) 3. osa. Tekstide võrdlemine näitab, et Koidula ammutas tööpoolest peaaegu kogu „Martiniiko ja Korsika” ajaloolistes lisandustes kasutatud faktilise teabe nendest kahest raamatust ning sündmuste käigu kirjeldustes järgib ta samuti Dittmari ja eriti Rösselti teksti. Just viimasest on pärit ilukirjanduslik stiil, mis iseloomustab Koidula ajaloolist jutustust. Koidula romaani ajaloolistes osades avaldub aga eriti selgelt talle omane publitsistlik-poleemiline lähenemine: küsi- ja hüüdlausestega on ta oma hinnangutes tunduvalt kriitilisem kui tema eeskujud, samuti lisab ta ajaloosündmuste kirjeldustele teravust ja dramaatilisust. Kõige olulisem on aga jällegi see, et Koidula muudab rõhuasetusi: kui Dittmar keskendub kõigepealt valitsejate ja Rahvuskogu tegevusele ning Rösselt Orleansi hertsogi intriigidele, siis Koidula pöörab tähelepanu rahva olukorrale, ootustele ja tegudele ehk siis revolutsiooni põhjustele ning mässava rahva käitumisele. Siinkohal tasub lähemalt jälgida Koidula originaalset mõttearendust, sest rõhuasetused tema suhtumises rahvasse „Martiniikos ja Korsikas” on „Juuditiga” võrreldes erinevad ning esile tõusevad rahva mobiliseerumises peituvad ohud, mis toimivad omamoodi hoiatusena ka Eesti rahvuslikule liikumisele. Prantsuse revolutsioon, kirjutab Koidula, toob „rahvast ennast histooria kohtulaua ette” (1869: 87) ja otsus, mille Koidula „histooriale” suhu paneb, pole rahva suhtes sugugi leebe.

Koidula Prantsuse revolutsiooni lugu kui hoiatus Eesti valitsejatele ja rahva „eestvedajatele”

„Martiniiko ja Korsika” Prantsuse revolutsiooni käsitluses tõusevad rahva rolli kujutamisel esile neli küsimuste kobarat, mille suhtes on Koidula hinnangud üsna erinevad. Need puudutavad valitsejate ja rahva suhteid; valgustajate ja rahva suhteid; rahva ja tema eestkõnelejate suhteid; ning rahva omaalgatuslikku tegutsemist. Vaatame järgnevalt mainitud teemasid eraldi ja võrdlevalt.

Lõhe valitsejate ja rahva vahel kui revolutsiooni peamine põhjus

Rekonstrueerides (peamiselt „Martiniiko ja Korsika” V peatükis) olukordi, mis viisid revolutsioonini, rõhutab Koidula kõigepealt rahva viletsust, mille põhjuseks on „wahemüür” (Koidula 1869: 50) rahva ja tema valitsejate vahel.

¹⁰ Selle raamatu rollist Koidula ajalooalustel allikana vt Undla-Põldmäe 1973: 587–588.

Koidula arvates hakkab see vahemüür tekkima juba „rahvasõbra” Henri IV surmaga. Dittmari ja Rösseltiga võrreldes suhtub Koidula märksa kriitilisemalt järgnevate kuningate võimu. Louis XIV kohta kirjutab ta näiteks: „Kõik mis Louis XIV. tegi ja teha laskis, sündis palju vähem rahwa kasuks, kui kuninga auuks. [...] Wahe rahwa ja kuningliku koja wahel [...] tõusis ja kaswis Louis XIV. ajal alles õige mäeharja kõrguseni.” (Koidula 1869: 45) Õukonna kolimist Versailles’sse kommenteerib ta nii: „[...] siis ei kuulnud ta nende kisendamist, keda mõek, tuli ja weri tagaajasiwad ja surmasiwad” (Koidula 1869: 46). Prantsusmaa „piinatud rahva” (Koidula 1869: 49) kannatuste kujutamises tunneme ära „Juuditi” mustanahaliste orjade kannatuste kirjelduste sarkastilise retoorika: „[...] rahwas oliwad Jumalast loodud, maksusi maksma ja riigi ülemaid kartma ja auustama, olgu ka nälgend näo ja kaltsus hilpude eest” (Koidula 1869: 46) ja „hädaajal täitis rahwa nälg kuningliku kukkurt” (Koidula 1869: 47).

Vastupidiselt „Juuditile” hoidub aga Koidula „Martiniikos ja Korsikas” igasugusest üleskutsest rahva võitlusele, kritiseerides pigem valitsejate vastutustundetust, ükskõiksust ja keeldumist vajalikke reforme läbi viia ja osutades sellise käitumise tagajärgele. Kommenteerides Louis XV-le omistatud lauset „Après moi, le déluge” (mida Koidula selgitavalt tõlgib „pärast mind tulgu mis tuleb, üks puhas!”), kirjutab Koidula: „See seeme, keda üks igapäine käsi tulewa ajade jaoks kosutab ja kaswatab, ei ole iial üks puhas, weel vähem üks puhas on kuningliku käte ehk meelega toimitus” (Koidula 1869: 48). Valitsejate ükskõiksuse tagajärge kirjeldab ta ka: „[...] rahwas oli nii palju pisaraid ärawalanud ise oma õnnetuse üle, et süda sees kiwiks ja kaljuks oli läinud selle õnnetuse sünnitajate wasta” (Koidula 1869: 49).

Marie Antoinette muutubki Mühlbachi teksti ümberkirjutamise tulemusena Koidulal kuningate vastutustundetuse ning valitsejate ja rahva vahelise lõhe ületamatuse ning selle tagajärgede võrdkujuks. Kuna „Trianoni¹¹ puud ja metsikud pidasiwad weel rahwa awaliku mõtete tormi tagasi” (Koidula 1869: 54), siis „[...] waikse, hiilgawa lille katte al, mis Prantsusemaa pinda kinnimattis, ei nähtud weel mitte sügawat, põhjatumat hauda, ei nähtud weel mitte seda werd, kõik neid surnukehasi, kõik inimese päid, mis seda hauda pärast pidiwad täitma” (Koidula 1869: 50).

Valgustajate ideede õigsusest ja ohust

Kui uuratu lõhe valitsejate ja rahva vahel oli revolutsiooni peamiseks põhjuseks, siis rahva tegude käivitajana näeb Koidula valgustusaja mõtlejate ideesid. Selle teema juhatab ta sisse, kui tõlgib Mühlbachi raamatu seda lõiku, kus räägitakse noore Napoleoni iseseisvatest õpingutest Valence’i linnas, kus ta 1785. aastal teenis kindluse rügemendi kaptenina. Seal õppiski Napoleon „selleaegse kuulsa meeste waimutööd tundma” (Koidula 1869: 74). Kui Mühlbach piirdub nende meeste nimede mainimisega¹² ja jätkab lugu Napoleoni esimese armuloo jutustamisega (Mühlbach 1861: 156–157), siis Koidula jätab

¹¹ Väike Trianon, klassitsistlikus stiilis väike palee koos pargiga Versailles’ lähistel, oli Marie Antoinette’i pelgupaik.

¹² Huvitav on siinjuures märkida, et Koidula mainitud mõtlejate nimekirja (Voltaire, Montesquieu, Rousseau, Diderot, D’Alembert) erineb Mühlbachi omast (Voltaire, Rousseau,

armastusloo vahele ja kasutab hoopis võimalust käsitleda valgustusfilosoofide ideid ja nende mõju revolutsiooni puhkemisele.

„Kirja ja poliitika põllul aga oliwad sel ajal imelikud taimed haljendamas, imelikud õied õilmitsemas”, alustab Koidula ja väidab, et võim ei suutnud enam „kirjawaimu kinnisiduda” (Koidula 1869: 74). Valgustajate ideede kirjelduses tõstab ta esile otsese poliitilise sisuga aspekte: „[---] poliitika asjade täielist umbermuutmist, kuningliku wäe ja woimuse wähendust, rahwaõigust päritud seisuse-õiguse asemel, peteliku kirikuwäe kaotamist, moondamist poolitika, kiriku ja rahwa asjus – uut elu sees ja wäljaspool riiki” (Koidula 1869: 75). Koidula ise suhtub sellesse kõigesse ambivalentselt: „Seal oli palju, wäga palju õigust sees, aga ka palju – kihwti” (Koidula 1869: 75). Õige on nende ideede sisu, kuid „kihwt” seisneb nende mõjus: „Nende [valgustajate] waimuerkus ei läinud paraku mitte käsi käes nende õpetuste kasuga” (Koidula 1869: 75). Koidula jaoks on põhimureks valgustusideede hävituslik potentsiaal, mis seostub kõikide vana ühiskondliku korra aluste eitamisega: „Sest selleaegsed kirjad kiskusiwad kirikus, walitsuses, kodu, peres kõik pühad mõtted ja jumalikulid kujud maha, aga neil ei olnud midagi, mitte midagi asemele seadida” (Koidula 1869: 75).¹³

Koidula ei süüdistata seega mitte niivõrd valgustajate ideid endid, kuivõrd nende sattumist madalalt arenenud poliitilisse kultuuri, sest ta jätkab:

Ühe riigile ja tema walitsusele, kes põlwest põlwe iseennast wastastiku niisuguse waimuwabaduse poole oleks kaswatanud, kes wilja kestadest [---] oleks oskanud lahutada, niisuguse iseeneses kindla riigile ei oleks niisugused õpetused wast mitte wäga suurt kahjo saatnud, waid wäga palju head. (Koidula 1869: 76)

Probleem on teisisõnu selles, et prantsuse rahvas polnud veel valmis uute ideede vastuvõtmiseks, kuna tal puudus vajalik kriitilise mõtlemise oskus ja haritus, et võrdväärselt riigiasjade valitsemises osaleda. Teiselt poolt puudusid vajaliku poliitilise ja moraalse haritusega valitsevad kihid, kes oleksid osanud või tahtnud rahvast kasvatada ja vaimuvabaduse kasutamise poole suunata. Just sedasama harituse vajalikkust rõhutabki Eevar oma kõnes Juuditile Koidula „Juuditi” lisatud osades ning selle nimel tegutsesid „Martiniiko ja Korsika” kirjutamise ajal Eesti rahvusliku liikumise aktivistid. Rahva harituse puudumise ja võimu moraalse pankroti tingimustes muutuvad aga Koidula arvates valgustusideed hävituslikuks.

Corneille, Racine, Montaigne, Abbé Raynal). Koidula on ka siin poliitilisem ja julgem kui tema saksa eeskuju.

¹³ Siin on näha otsene Dittmari mõju, kes sarnaselt kommenteerib valgustusideid: „[---] lõpuks kahjustasid ülalmainitud filosoofide jumalakartmatud rünnakud kristluse vastu rahva moraali ja usku ning samamoodi mõjus nende vastutustundetu poliitiliste uuenduste propageerimine, mille läbi igatsesid mitte ainult kuritarvitused kaotada, vaid kogu olemasoleva korra ümber teha” (Dittmar 1859: 285). Jannseni eespool mainitud jutus on Dittmarile sarnaselt „jummalakartmata kirjatargad”, kes „keik, mis pühha olli, teotasid ja ärrasalgasid” (Karjane ja pöggeneja: 53) koos kuningate rahaahnusega otseselt vastutavad rahva viletsuse ja revolutsiooni eest. Vahe on aga selles, et Dittmari ja Jannseni arvates on valgustusideed iseeneses taunitavad, Koidula kardab pigem nende mõju ettevalmistamata rahvale.

Rahvas kui laps ja tema kasvatajad

Pole kahtlust, et ühiskondlikud muutused on sellises olukorras nagu 1789. aasta Prantsusmaal Koidula arvates möödapääsmatud ja tervitatavad ning nendes peaks just rahval olema tähtis osa. Generaalstaatide avamist kommenteerides kirjutab ta nii:

Kõik Prantsusemaa, jah kõik Euroopamaade tõsised rahvasõbrad nägiwad uue õnnelikuma aegade koidutõuset ses tähtjas loos! Parem, tulusemad pääwad pidiwad jo enne nii rõhutud rahwale nüüd tulema, nüüd kus kuningas oli leppinud, seda rahwast ise walitsuse aeru ääre laskma, temaga koos säädust ja õigust Prantsuse riigile tahtis luua! (Koidula 1869: 88)¹⁴

Revolutsiooni käigu kirjeldamisel asub Koidula aga järjest ettevaatlikumale seisukohale rahva rolli suhtes ajaloos. Ta mõtestab seda peamiselt rahva kui lapse kujundi abil, kuid ka see kujund pole kuidagi ühemõtteline ja muutub teksti jooksul.

Esimesel esinemisel on kujund positiivse ehk süütuse tähendusega: „Eestotsa oli, lapsepõlwes, see nõudmine ka ilmasüüta nagu laps, temal oliwad eestotsa jo mõistlikud ja parajad kaswatajad” (Koidula 1869: 82). Oluline on siinkohal rahva kui süütu lapse „mõistlik” ja „paras” kasvatamine. Rahva lapselikkus võib aga pöörduda metsikuks loomalikkuseks, juhul kui kasvatajad nii mõistlikud ja parajuse toetajad ei ole.

Et ta pärast werejanuliseks, ahneks, kiskjaks metsaelajaks muutis, see tuli ühelt poolt Maria Antoinette ja tema walitsuse nõuandjate kangekaelusest, mis igakord alles kõige suurema häda al painuda oskas; teiselt poolt sest, et rahwa eestwedajaiks enam ja enam ääreta ja piireta mehed saiwad, kellel maja, s.o. riigi põlemisest kõige suurem hää meel oli. Nõnda pidi siis lugu minema nagu ta läks. (Koidula 1869: 82)

Tõeline tegija või süüdlane pole siin jälle niivõrd laps-rahvas, kuivõrd ikka tema halvad õpetajad – olgu need siis valitsejad või revolutsiooni eestvedajad.

See, millesse Koidulal ei tundu usku olevat, on aga rahva võimalus revolutsiooni enda läbi küpseda. Generaalstaatide kokkutuleku kui „Prantsuse riigipöormise algamise” kohta kirjutab küll Koidula esialgu, et „laps oli mähkmist wälja oma jalgile astunud ja esimisi sammusi katsumas” (Koidula 1869: 89), kuid hiljem Rahvuskogu tegevusi kommenteerides nendib ta juba:

[---] siin oliwad suureks saanud lapsesammud pikkamööda imelikult kolistama ja siis komistama hakkanud, siin oliwad esmalt weikeseks arwatud wigad kibedat wilja kandmas, lämmatawaks umbrohuks kaswamas rahwa uue sää-

¹⁴ Huvitav on märkida, et Koidula ammutab siin otse Rösseltilt („See väljawaade pani Prantsusmaal kõik pead tööle, sest kõik lootsid, et seeläbi tekib uus ja parem asjade seis.” (Rösselt 1858: 382)), kuigi oma lisandusega seab taas kord keskpunkti rahva olukorra küsimuse. Huvitav on ka lisandus, mis laiendab revolutsiooni olulisust „kõikide Euroopamaade rahvasõpradele”.

duseloajate keskel, ja nende ohakate al pidi terve wili peagi ärakaduma. (Koidula 1869: 97)

„Komistamise” põhjuseks on Koidula arvates liiga järsk rahvale võimu andmine: „Rahwa aru oli wägemeheks kasvanud Prantsusemaal, keda tahtmata ja täadmata kõik paremad seisused kummardasiwad” (Koidula 1869: 82). See iseenesest hea „ühetasa inimese õiguse” kui „uue riigiwundamenti” ja „nurgakivi” väljakuulutamine oli Koidula arvates siiski liiga kiire ja teenimatu:

So, see oli küll nüüd niisama mõistlikult mõeldud, kui ülekaela tehtud. Ilma ettewalmistamata istutati siin wäge ja õigust, mis alles oleks kui katust pidanud walmise riigikoea pääle pandama, esimiste sääduste wundamendi seinteks ülesse – usuti tuld nende Prantslaste kätte ilma latreta, kes latretulega täna, sada aastat hiljemine, weel ei oska ümberkäia! (Koidula 1869: 102)

Tulemuseks olid „põlewad mõisad, riisunud lossid ja majad, rikkamate lõhutud hooned, werised surnukehad igalpool” (Koidula 1869: 102).¹⁵ Rahva kui lapse kujundi arendus lõpebki Koidulal tõdemusega, et laps on revolutsiooniga kaotanud oma süütuse, kuid ilma täis küpsemata: „Rahwas oma suure karja poolt on laps, ja lapse kätte oli teraw nuga usutud – nüüd ei wõinud jo muud kui werd järele jooksmata hakata” (Koidula 1869: 102). Tegemist on ilmselt Koidula kõige pessimistlikuma momendiga rahva mõtestamises nii „Martiniikos ja Korsikas” kui ka üldiselt.

Rahva omaalgatuslik tegutsemine: lapsest metselajaks

Koidula rahva käsitluses „Martiniikos ja Korsikas” on siiski veel üks oluline tahk, mis lisab huvitava aspekti võrdluses nii maroonide rahva kujutamisele „Juuditis” kui ka eesti rahvusliku liikumise eesmärkidega. Eeltoodud tsitaadis väidab Koidula nimelt, et rahvas on laps „oma suure karja poolt”. Mida ta selle all mõtleb? Selle mõistmiseks tuleb pöörduda Koidula Pariisi lihtrahva omaalgatuslike ettevõtmiste (Bastille’ vallutamise ja Versailles’ retke) kirjelduste poole. Nende sündmuste rekonstrueerimises järgib Koidula Rösselti õpiku teksti kõige lähemalt, kuid ühe suure erinevusega: kui Rösselt rõhutab Orleansi hertsogi rahvaga manipuleerimist, siis Koidula tähelepanu keskmes on tegijana ajaloolavale astuv rahvas ise. Kuid niipea kui revolutsiooniline rahvas hakkab ise tegutsema, pole ta Koidula käsitluses enam rahvas, vaid „korratuma hulk” (Koidula 1869: 98). Jutustus Bastille’ vallutamisest ja Versailles’ retkest hõlmab viis lehekülge ja kirjeldades rahva hulgaks lagundamist ja loomalikuks muutumist, paneb Koidula mängu terve põlgust väljendavate epiteetide arsenali: „hirmsad, korratumad alewite hulgad”, „nagu wihmaussid maa seest kaswawad”, „huluja, kisendaw kari”, „omaduseta hulgused”, „Pariisi kihaja, kohaja hulk”, „lugemata hulk uulitsahulgusid”, „lugemata hulk alewite- ja uulitsanaised, meestehulkadega segatud”, „kisendaja kiskja

¹⁵ Siinkohal kordab Koidula oma kriitilist hinnangut positiivse programmi puudumisele valgustusfilosoofide poliitilistes ideedes. Revolutsiooni kohta väidab ta samuti, et ta „tuhataastaid ülesehitusi mahakiskus ilma kõwema, kindlama alusmüüri asemele panemata” (Koidula 1869: 102).

kari”, „kohaja, kisendaja lahtipääsnud hulk”, „Pariisi segaja, kisendaja hulk”, „Pariisi mädasem rahwamuda”, „kisendaja kari”, „hulgusesalgad”, „pöörane hulk”, „kohaja kari”, „sopane kari”, „huluja, hirnuja, rөөkija, poolkatkend inimesed”, „werejanulised, hirmsad uulitsahulgused” (Koidula 1869: 100–106).¹⁶

Kuidas seletada põlgust, mis on siin suunatud nii rahva tegevuse kui ka rahva enda vastu? Ilmselt sellega, et Koidula avastab Pariisi lihtrahva tegutsemist analüüsid, kui hirmutavalt väike võib olla vahe „ilmasüüta” lapse ja verejanulise „kiskja karja” vahel ning kui raske ja ohtusid täis ettevõtmine on teadliku, nõudliku ja võimestatud, kuid siiski mõistliku, moraalse ja ühtse rahva loomine.

Kokkuvõte

Uute avastatud saksa eeskujude ja nende Koidula-poolsete muganduste võrdlemine võimaldas meil välja joonistada Koidula mugandamisstrateegiate, kultuurilise silmaringi ja maailmavaate uusi aspekte.

Esiteks tundis Koidula oma jutuloomingu poliitilise murrangu kontekstis vajadust mõtestada Prantsuse revolutsiooni sündmusi, põhjusi ja tagajärgi eesti rahvusliku liikumise vaatepunktist. Seda teeb ta globaalselt, arvestades nii Vana kui ka Uue Maailma, nii Euroopa võimukeskuste kui ka selle perifeeriade ja nendevaheliste suhetega. Ja selleks valib ta saksa liberaalsete *Vormärz*'i kirjanike teosed, mis annavad talle hea lähtepunkti eesti rahvusliku liikumise jaoks oluliste teemade käsitlemiseks. Koidula muganduslikud ümberkirjutused tõukuvad tema ühiskondlik-poliitilisest agendast ja maailmavaatest. „Juuditi” ning „Martiniiko ja Korsika” mugandamisstrateegiad erinevad aga oluliselt: kui Mügge teksti mugandamisel on tegemist üsna originaalilähedase adaptatsiooniga, milles Koidula toetub saksa kirjanikule kui oma mõttekaaslasele, samas lisades olulisi aspekte eesti rahvusliku liikumise jaoks, siis Mühlbachi mugandus, sellisel kujul nagu see viimaks trükki jõudis, muudab põhjalikult lähteteksti autori kavatsusi, et esile tõsta revolutsiooni temaatikat.

Eriti paistab mõlemas teoses silma Koidula püüe mõtestada rahva kujunemist ja tegutsemist ühiskondlikes protsessides murrangulistel ajajärkudel. See omandab erilise tähenduse, kui mõtleme sellele, et mõlema teose lõpetamine (1869–1870) langeb kokku esimese üldlaulupeo ajaga, mil eestlased muutusid esmakordselt kõigile avalikult nähtavaks ühtsust taotleva rahvana. Miks on ikkagi rahva käsitus „Juuditis” ning „Martiniikos ja Korsikas” nii erinev? Küsimus pole kindlasti vaid rahva vägivalda kasutamises. Maroonid sõdisid maaomanike ja Briti armee vastu ning „Juuditis” suhtub Koidula nende vägivaldsesse vastuhakku pigem positiivselt. Kuid mässavate Jamaica maroo-

¹⁶ Rösselt, kes peatub Bastille' vallutamisel ja Versailles' retkel sama pikalt kui Koidula, kasutab ainult paar korda sõna *Pöbel* 'pööbel'. Üks kord räägib ta Koidulale sarnaselt *wildeste blut- und beutegierigste Pöbel* 'metsik, verejanuline ja saagiahne pööbel' (Rösselt 1858: 384), ning üks kord kasutab sõna *Lumpenkerl* 'kaltsakas', kuid enamasti esineb tal sündmuste kirjelduses ikkagi sõna *Volk* 'rahvas'. Dittmari rahva tegude kirjeldused mahuvad mõnesse ritta ja ta kasutab seal üks kord väljendit *tobende Weib* 'määratsevad naised' (Dittmar 1859: 287).

nide ja mässava Pariisi lihtrahva vahel on kaks olulist erinevust, mis otseselt puudutavad ka eesti rahva küsimust ja rahvusliku liikumise sihte ning aitavad põhjendada Koidula hoiakute erinevust nendes kahes teoses.

Esiteks näib, et Koidula jaoks vastandub suurlinna stiihiliselt tekkinud ning „hulgustest” koosnev (liht)rahvas täielikult vabaks saanud, eneseteadlikele ja iseorganiseeruvatele endistele orjadele. Ühel pool on tegemist juurteta ja ühiskondliku staatuseteta „hulgade” ja „karjadega”, teisel pool aga kindlalt maaelusse ankurdatud ja ühiskondlikult sidusa rahvaga. Teine oluline erinevus on maroonide selge etnilis-kultuuriline, ühiskondlik ja isegi ruumiline eristumine neid rõhuvatest koloniaalvõimudest – nende vastasseis avaldubki seepärast „sõjana”. Prantslaste puhul on aga tegemist ühe ja sama rahvaga, millesse kuuluvad nii alamklass kui ka seda rõhuvad valitsejad ja kõrgklass. See paistab selgelt välja Koidula Pariisi kirjeldustest: linnas on „arutu rikkuse kõrvas arutu viletsus” ja „würstilosside kõrvas sandiurtsik” (Koidula 1869: 58). Selline olukord sigitab tema arvates „mässamist”, „segadust” ja „sisemist sõda”. Just seda rahvast lõhestavat sisemist sõda tundubki Koidula kõige rohkem kartvat. Kui Eevari suhu pandud sõnade järgi võib maroonidest hariduse ja võitluse kaudu saada ühtne ja vaba rahvas, siis Pariisi „korratuma hulkade” puhul ei tundu selline lahendus tõenäoline. Seepärast pakuvad maroonid eesti rahva jaoks samastusvõimalust, kuid prantsuse (liht)rahvas toimib Koidula kujut(l)uses pigem eemaletõukava objektina, millele jääb ainult hoiatav funktsioon.

Oma saksa eeskujude ümberkirjutamisel rakendab Koidula eriti tõhusalt kogu rahvuslikule ärkamisajale omast tõlkelis-muganduslikku strateegiat. Eesti rahvusidentiteedi konstrueerimine ja eestlaste eneseteadlikkuse tõstmine said võimalikuks tänu saksa rahvusromantilise ideestiku Eesti oludele kohandamisele, kuid on siiski oluline rõhutada, et tegemist polnud üldjuhul võõraste eeskujude passiivse jäljendamise, vaid nende aktiivse ning loomingulise omaks tegemisega. Ümberkirjutamise tekstuaalse mikrotasandi analüüs võimaldab kõige paremini uurida just rõhuasetuste nihkeid ja originaalseid elemente, mis iseloomustavad eesti rahvusliku liikumise tõlkelis-muganduslikku strateegiat.

Kindlasti tuleks veelgi jätkata tööd Koidula ja teiste rahvusliku liikumise juhtfiguuride teoste eeskujude tuvastamisel ja uurimisel. Siin ei ole ajendiks ainult kirjanduslooline huvi. Eeskujude nimekirja täiendamise kaudu saame ühtlasi adekvaatsema pildi eesti rahvusliku liikumise vaimse maailma kujunemisest, eeskujude ja nende eesti muganduste võrdlev analüüs aitab aga sügavamalt mõista ja mõtestada rahvusliku liikumise püüdlusi ning tegutsemisviise.

Artikkel on valminud tänu Euroopa Komisjoni rahastatud uurimisprojektile TAU17149 („Aeg ja kriis: Anti-historism maailmasõdade vahelisel perioodil ja selle mõjud Euroopa mõtteloos”).

Kirjandus

- ABLIT. Theodor Mügge (1802–1861). <http://www.ablit.de/muegge/muegbio.htm> (15. XI 2018).
- Bassnett, Susan, Lefevere, André 1992. General editors' preface. – A. Lefevere. Translation, Rewriting, and the Manipulation of Literary Fame. London–New York: Routledge, lk vii–viii.
- Chakrabarty, Dipesh 2007 [2000]. Provincializing Europe. Princeton: Princeton University Press.
- Cooper, Frederick 2005. Postcolonial studies and the study of history. – Postcolonial Studies and Beyond. Toim Ania Loomba, Suvir Kaul, Matti Bunzl, Antoinette Burton, Jed Esty. Durham, NC: Duke University Press, lk 401–422.
- Dallas, Robert Charles 1803. The History of the Maroons from Their Origin to the Establishment of Their Chief Tribe at Sierra Leone. 2. kd. London: T. N. Longman & O. Ree. <https://catalog/hathitrust.org>. Record/001447529 (20. I 2018).
- Dittmar, Heinrich 1859. Die Weltgeschichte in einem leicht überschaulichen, in sich zusammenhängenden Umriss für den Schul- und Selbstunterricht. Zweite Hälfte. Geschichte der Welt nach Christus. 8. tr. Heidelberg: Karl Winter.
- Eggert, Hartmut 1971. Studien zur Wirkungsgeschichte des deutschen historischen Romans 1850–1875. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
- Jansen, Ea 1987. Carl Robert Jakobson muutuv asjas. Märkmeid, piirjooni, mõtteid. Tallinn: Eesti Raamat.
- Jansen, Ea 2007. Eestlane muutuv asjas. Seisusühiskonnast kodanikuühiskonda. Tartu: Eesti Ajalooarhiiv.
- Jürjo, Indrek 1989. Prantsuse revolutsiooni mõjust ja retseptioonist Baltimaadel. – Akadeemia, nr 4, lk 825–849.
- Kahu, Meelik 1964. Väti C. R. Jakobsoni maailmavaate mõistmiseks. Tema kirjanduslik lemmikkangelane ja võrdkuju. (Mälestis Kurgjalt 7.) Kurgja: ENSV Kultuuriministeeriumi C.R. Jakobsoni Talumuuseum.
- Karjane ja pöggeneja [Johann Voldemar Jannsen]. Eesti Postimehhe 1. lissaleht. Eesti Postimehhe juttotubba 1866, 6. IV (nr 14), lk 53–56; 13. IV (nr 15), lk 57–60; 20. IV (nr 16), lk 61–64; 27. IV (nr 17), lk 65–68; 4. V (nr 18), lk 69–72; 11. V (nr 19), lk 73–76; 18. V (nr 20), lk 77–80; 25. V (nr 21), lk 81–84; 1. VI (nr 22), lk 85–88; 8. VI (nr 23), lk 89–92.
- Koidula, Lydia [tiitellehel Johann Jansen] 1866. Peruama wiimne Inka. Tartu: Laakmann.
- Koidula, Lydia [tiitellehel Johann Jansen] 1869. Martiniiko ja Korsika. Tartu: Laakman.
- Koidula, Lydia [tiitellehel Johann Jansen] 1870. Juudit ehk Jamaika saare wiimised Maroonlased. Tartu: Laakman.
- Koidula 7 kirja öele 1862. aastast. Killud ja dokumendid. Saksa keelest tlk Edith Rosenthal. – Eesti Kirjandus 1924, nr 9, lk 401–416.
- Koidula ja Almbergi kirjavahetus. Toim Aug[ust] Anni. Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus, 1925.
- Koidula kirjad omakseile 1873–1886. Tlk ja toim Edith Rosenthal-Lipp. Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi Kirjastus, 1926.
- Martino, Alberto 1990. Die Deutsche Leihbibliothek: Geschichte einer literarischen Institution (1756–1914). Mit einem zusammen mit Georg Jäger erstellten

- Verzeichnis der erhaltenen Leihbibliothekskataloge. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- McClain, William, Kurth-Voigt, Lieselotte, E. 1981. Clara Mundts Briefe an Hermann Costenoble. Zu L. Mühlbachs historischen Romanen. – Archiv für Geschichte des Buchwesens 22, lk 917–1248.
- McKee, Helen 2018. From violence to alliance: Maroons and white settlers in Jamaica, 1739–1795. – Slavery and Abolition, kd 39, nr 1, lk 27–52.
- Monticelli, Daniele 2016. (Trans)forming national images in translation: The case of the „Young Estonia” movement. – Interconnecting Translation Studies and Imagology. Toim Luc van Doorslaer, Peter Flynn, Joep Leerssen. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, lk 277–298.
- Möhrmann, Renate 1977. Die andere Frau: Emanzipationsansätze deutscher Schriftstellerinnen im Vorfeld der 48er Revolution. Stuttgart: Metzler.
- Mügge, Theodor 1846. Eduard Montague. – Neue Novellen. 5. kd. Hannover: Verlag von C. F. Rius, lk 1–178.
- Mühlbach, Luise 1861. Kaiserin Josephine. Ein Napoleonisches Lebensbild. 1. kd. Berlin: O. Janke
- P.B. 1866. Söbra soviminne. – Perno Postimees ehk Näddalileht, nr 5 (2. II), lk 33–34.
- Paatsi, Vello 2014. Kui Liivimaa ajakirjandust tsenseeriti Riias. – Keel ja Kirjandus, nr 4, lk 284–290.
- Paatsi, Vello 2015. Miks eestikeelsete trükiste tsensuur kolis 1869. aastal Riiga? – Keel ja Kirjandus, nr 7, lk 497–499.
- Peiker, Piret 2006. Postcolonial change: Power, Peru and Estonian literature. – Baltic Postcolonialism. Toim Violeta Kelertas. Amsterdam: Rodopi, lk 105–137.
- Peiker, Piret 2013. Rahvusvaheline kultuurimälu ja ümberkirjutus Koidula „Juuditis”. – Keel ja Kirjandus, nr 8–9, lk 591–606.
- Ploom, Ülar 2011. From *mugandus* [accommodation] towards discourse-aware translation: Some aspects of an Italian itinerary in Estonian translation history. – Between Cultures and Texts. Itineraries in Translation History. Entre les cultures et les textes. Itinéraires en histoire de la traduction. Toim Antoine Chalvin, Anne Lange, Daniele Monticelli. Bern: Peter Lang, lk 193–206.
- Prants, Heinrich 1927. Lisandusi, täiendusi ja õiendusi mõnede kirjutiste kohta „Eesti kirjanduses” a. 1925, 1926 ja 1927. II. Paar märkust Koidula kirjatööde kohta. – Eesti Kirjandus, nr 8, lk 478–479.
- Rösselt, Friedrich 1858. Lehrbuch der Weltgeschichte für Töchter Schulen und zum Privatunterricht heranwachsenden Mädchen. Dritter Theil. 6. tr. Breslau: Max und Comp.
- Salupere, Malle 2017. Koidula. Ajastu taustal, kaasteeliste keskel. Tallinn: Tänapäev.
- Schieth, Lydia 1997. Mühlbach, Luise. – Neue Deutsche Biographie 18, lk 269 f. [Online-Version]: <https://www.deutsche-biographie.de/pnd118585754.html#ndbcontent> (20. XI 2018).
- Sinimets, Salme 1937. Koidula seniavaldamata kirju. – Tänapäev, nr 5, lk 134–136.
- Theodorsen, Cathrine 2008. Political realism and the fantastic romantic: German liberal discourse and the Sámi in Theodor Mügge’s novel *Afraja* (1854). – Nordlit, nr 23, lk 355–370.

- Theodorsen, Cathrine 2010. „I was as true and loyal as possible”: Images of the North and the Sámi in Theodor Mügge’s travel writing. – *Arctic Discourses*. Toim Anka Ryall, Johan Schimanski, Henning Howlid Waerp. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, lk 154–180.
- Tönnesen, Cornelia 1997. Die Vormärz-Autorin Luise Mühlbach. Vom sozial-kritischen Frühwerk zum historischen Roman. Mit einem Anhang unbekannter Briefe an Gustav Kühne. Neuss: Ahasvera Verlag.
- Undla-Põldmäe, Aino 1973. L. Koidula jutukirjanduse arenguteest ja suhetest saksa rahvaraamatuga. – *Keel ja Kirjandus*, nr 9, lk 520–528; nr 10, lk 586–596.
- Undla-Põldmäe, Aino 1981. Koidulauliku valgel. *Uurimusi ja artikleid*. Tallinn: Eesti Raamat, lk 49–88.

Daniele Monticelli (sünd 1970), PhD, Tallinna Ülikool, Itaalia uuringute ja semiootika professor, daniele.monticelli@tlu.ee

Piret Peiker (sünd 1971), PhD, Tallinna Ülikool, Humanitaarteaduste Instituudi teadur, piret.peiker@tlu.ee

Krista Mits (sünd 1946), MA, tõlkeurija ja tõlkija, kristamits@gmail.com

From Jamaica to Paris and back to Tartu again: On Lydia Koidula’s worldview and adaptation strategies in the light of her German models

Keywords: adaptation, Koidula’s prose, Theodor Mügge, Luise Mühlbach, postcolonialism, Estonian national movement, French revolution

The mental horizons of 19th-century Estonian national movement were largely modelled on German examples, while the building of Estonian national identity and the rise of the self-awareness of the Estonian people were made possible through the adaptation of national romantic ideology to local conditions. Up to the end of the 19th century Estonian literature largely consisted of adapted translations from German sources, many of which have not, however, been pinpointed as yet.

The article was inspired by the discovery of two authors who served as literary models for Lydia Koidula. This discovery expanded our understanding of Koidula’s sources and revealed that she drew not only on conservative authors of *Volksbücher* and a couple of other 19th-century authors, but also on two liberal German writers – Theodor Mügge and Luise Mühlbach. Mügge’s *Eduard Montague* (1845) was the source text for Koidula’s story *Juudit ehk Jamaika saare wiimsed Maroonlased* /Judith, or the Last Maroons of the Island of Jamaica/ (1870), while Mühlbach’s *Kaiserin Josephine: ein Napoleonisches Lebensbild* (1861) served as the source text for Koidula’s *Martiniiko ja Korsika* /Martinique and Corsica/ (1869/1874). Koidula selected Mügge’s and Mühlbach’s works because of their resonance during the heyday of the Estonian national movement, which can also be termed as Koidula’s political breakthrough. Both books deal with the French Revolution, which is recounted from different viewpoints – the Old and the New Worlds, European power centres and their peripheries.

A comparison of the German originals with Koidula's adaptations leads to the conclusion that there is a notable difference in the adaptation strategies of the two texts. Mügge's adaptation is rather close to the original text except for a few additions important for the Estonian national movement. In Mühlbach's adaptation, however, the focus is shifted from the author's intent in order to give a more thorough overview of the revolution, its causes and effects. Both strategies speak of Koidula's ambition to explain the formation of a people and its actions in revolutionary times.

Such identification of literary models serves to create an integral picture of the cultural and ideological environment moulding Koidula's worldview. A comparison of the source and adapted target texts enables a better understanding of the means used by Koidula to construct her literary and ideological world. Her method was not one of servile imitation of foreign examples, but that of creative adaptation and localisation.

Daniele Monticelli (b. 1970), PhD, Tallinn University, Professor of Italian Studies and Semiotics, daniele.monticelli@tlu.ee

Piret Peiker (b. 1971), PhD, Tallinn University, Researcher at the School of Humanities, piret.peiker@tlu.ee

Krista Mits (b. 1946), MA, Translation Researcher and Translator, kristamits@gmail.com